

15-Noyabr, 2025-yil

LINGVOMADANIY VA KOMMUNIKATIV YONDOSHUV ASOSIDA CHET TILLARINI O‘RGANISH

Yuldashev Salaxiddin Azamovich

Qo‘qon universiteti

Ijtimoiy fanlar kafedrasi mudiri

s.yuldashev@kokanduni.uz

salahiddiny@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0943-3828>

Annotatsiya: Chet tilda muloqot jarayoni faqat axborotni uzatish va olish jarayoni sifatida emas, balki kishilar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, muloqotning holatini baholash, tahlil qilish kompetensiyasi, kommunikativ salohiyatini baholab, zarur qarorlarni qabul qilish kabi turli xil o‘zaro ta’sirlarni o‘rnatishdir.

Kalit so‘z: Lingvomadaniy, kommunikativ, kompetentligini, madaniy, polisub’ekt, texnologik, kompleks, sub’ektiv, metodik, sotsiolingvistik, grammatik, fonetik, leksik, sivilizatsiya, lingvokommunikativ.

Zamonaviy tilshunoslik tadqiqotining xarakterli xususiyati antropotsentrik paradigma bo‘lib, bu inson konsepsiyasining dunyodagi Yaponiya tasviridagi tahlilining zarurligi va o‘z vaqtida belgilanishini belgilaydi. Lingvomadaniyat – zamonaviy tilshunoslikning yangi yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, antroposentrik paradigmadairasida o‘rganiladi. Yuqorida keltirilgan ma’lumotlardan shunday xulosa qilamizki, olimlarning tadqiqotlarida til va madaniyat o‘zaro munosabati butunlay isbotlangan hamda, til va madaniyat deyarli bitta birlikni aks ettirishi tavsiflab berilgan. Tilda madaniy qadriyatlar aks etadi. Bularning har ikkisi bir-birini to‘ldirib turuvchi vazifasi tilshunoslikning lingvomadaniyatshunoslikda o‘rganiladi.

Lingvokulturologiyaning quyidagi yo‘nalishlari mavjud:

1. Ijtimoiy guruhlar, xalqlar madaniyatining lingvokulturologik kontekst(vaziyat)larini tadqiq qilish (V.Humbolt, A.A.Potebnya, E.Sepir, A.Vejbisskaya, V.N.Teliya).

2. Qiyosiy lingvokulturologiya qator ishlarda o‘z aksini topgan (S.G.Terminasova, V.N.Teliya, V.A.Maslova, D.O‘.Xoshimova, G.Mahkamova, Z.Uteshova, Sh.Ubaydullaev va b.).

3. Diaxronik lingvokulturologiya davr o‘tishi bilan xalqlarning lingvokulturologik holatidagi rivojlanishni o‘rganadi (N.D.Arutyunova, E.Benvenist, Yu.S.Stepanov).

4. Lingvokulturologik leksikografiya – shu sohaga oid lug‘atlar tuzish bilan shug‘ullanadi (N.V.Chernova, D.G.Malseva, V.Muravleva, G.D.Tomaxin, X.R.Raximov va b.).

Lingvokulturologiyaning tadqiqot ob’ekti sifatida quyidagi masalalar bilan shug‘ullanadi:

15-Noyabr, 2025-yil

- 1) muqobilsiz leksika va xos so‘zlar (realiya);
- 2) mifologiya, urf-odat, an‘ana, marosimlar;
- 3) metafora, tilning tasviriy va obrazli vositalari;
- 4) frazeologik birliklar;
- 5) tildagi etalon, streetip va ramziy vositalar;
- 6) nutq madaniyati, nutq odobi (V.Vorobev, V.Maslova).

Har bir xalqning o‘ziga xos hayot tarzi bilan bog‘liq bo‘lgan so‘zlarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- a) muayyan geografik hudud (davlat, shahar, qishlok, ko‘cha, maydon) nomi bilan bog‘liq xos so‘zlar;
- b) etnografiyaga doir xos so‘zlar: kiyim-kechak, oziq-ovqat, urf-odat, to‘y marosimlari va b. (S.Florin, S.Vlasov, I.K.Mirzaev).

Chet tillarni o‘qitishning pragmatik jihati talabalarning bilimlari, ko‘nikmalari va qobiliyatlarini shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lib, ularning bilimlari o‘rganilayotgan davlatning etnik madaniy qadriyatlari bilan tanishish va madaniyatlararo tushunish va idrok sharoitida chet tilini amaliy qo‘llash imkonini beradi. Bunday bilimlar, ko‘nikmalar va qobiliyatlarning kombinatsiyasi o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasidir. Muloqot konsepsiyasi odamning ilmiy va shaxslararo muloqot qobiliyatlari o‘rtasida davom etayotgan urinishlar natijasidir.

Lingvomadaniy va kommunikativ yondoshuv asosida chet tillarini o‘rganish jarayonida chet tilida muloqot qilish kompetensiyasini shakllantirish yoki boshqa so‘z bilan aytganda kommunikativ qobiliyatga ega bo‘lish kerak. Kommunikativ yondoshuv nutqning barcha turlarini ishlatish kompetensiyasini bildiradi: o‘qish, tinglash, nutq (monolog, dialog), yozish.

Chet tilda muloqot jarayoni faqat axborotni uzatish va olish jarayoni sifatida emas, balki kishilar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, muloqotning holatini baholash, tahlil qilish kompetensiyasi, kommunikativ salohiyatini baholab, zarur qarorlarni qabul qilish kabi turli xil o‘zaro ta’sirlarni o‘rnatishdir.

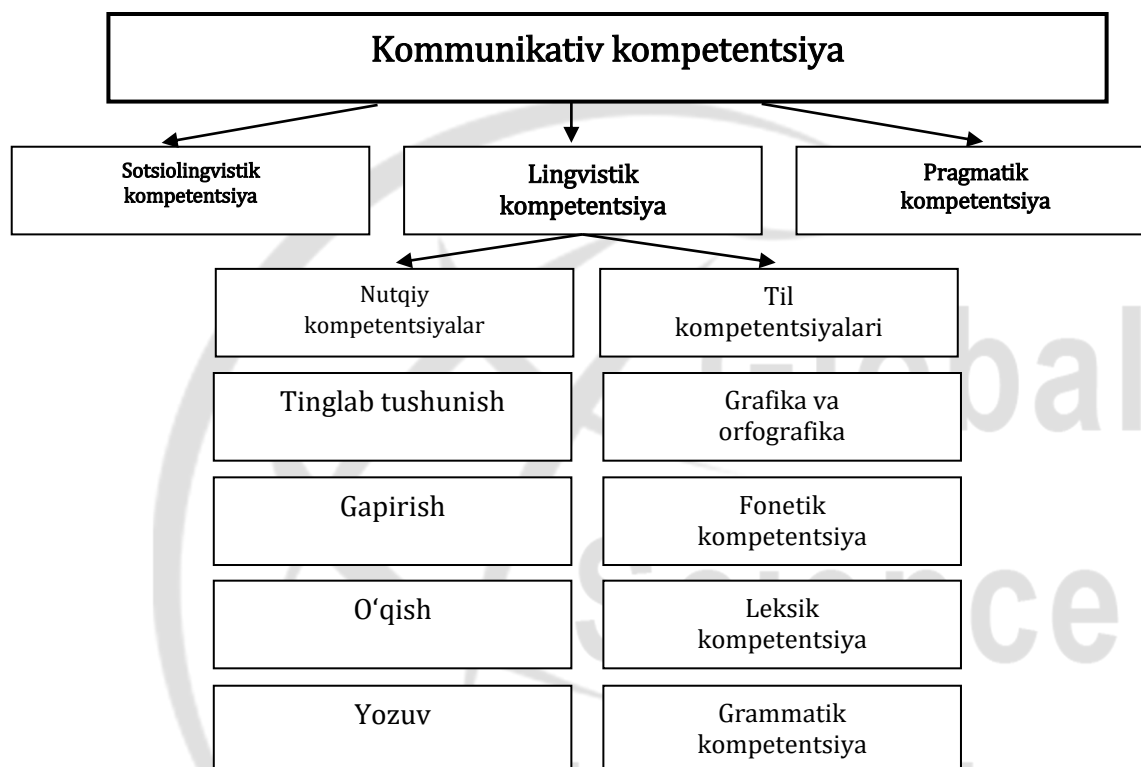
Chet tilda kommunikativ kompetensiya - til, og‘zaki va ijtimoiy-madaniy bilim, ko‘nikma va qobiliyatga ega bo‘lgan ma’lum bir darajadir, bu esa o‘quvchining aloqa sharoitlariga bog‘liq ravishda og‘zaki xatti-harakatlarini o‘zgartirishi uchun kommunikativ ravishda maqbul va maqsadga muvofiq bo‘lishiga imkon beradi.

Chet tilida muloqot kompetensiyasi kommunitiv madaniy rivojlanish uchun asos yaratadi. O‘tgan asrning ohirlarida chet tillarni o‘qitish nazariyasi va amaliyotida yangi bir yo‘nalish paydo bo‘ldi. «*Kommunikativ metod*» nomini olgan bu yo‘nalish keyinchalik «*kommunikativ metod*», «*Kommunikativlikka o‘rgatish*», «*Kommunikativlikka yo‘naltirilgan ta’lim*» atamallari bilan yuritila boshlandi va o‘quvchilar o‘quv faoliyatini interfaol usullarda tashkil qilishning muhim omili sifatida tabora ommalasha boshladi. An‘anaviy o‘qitish metodikasida xorijiy tillarni o‘qitishdan asosiy maqsad o‘quvchilarning nutq faoliyatining to‘rt turiga: gapirishga, eshitib tushunishga, o‘qish va yozishga o‘rgatish bosh maqsad qilib belgilangan bo‘lsa, kommunikativ ta’limda o‘quvchilarni muloqotga

15-NOYABR, 2025-YIL

o‘rgatish asosiy maqsad qilib belgilana boshlandi. Natijada metodik adabiyotlarda kommunikativlikka (muloqatga) o‘rgatishning lingvodidaktik, psixologik, metodik asoslari, tamoyillari, vosita va usullari keng va atroflicha tadqiq qilina boshlandi.

Kommunikativ kompetensiya atamasiga o‘rganilayotgan chet til bo‘yicha egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni muloqot jarayonida qo‘llash qobiliyati, degan mazmunda ta’rif berilgan. Ushbu atama tarkibidagi asosiy tushunchani ifodalovchi kompetensiya (competence) so‘zi dastlab N.Xomskiy tomonidan «grammatik kompetensiya», ya’ni gapiruvchi va tinglovchining til haqidagi bilimi, degan ma’noda qo‘llanilgan¹.

1-rasm. Kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlari

D.Xayms til haqidagi bilimlar (grammatika)ni o‘zlashtirish jarayonida undan to‘g‘ri foydalanishni ham, ya’ni qachon, qaerda, kimga, qay tarzda va nima haqida gapirish maqbulligini o‘rganish orqali kommunikativ kompetentligini takomillashtirib boradi, deya kommunikativ kompetensiya atamasining muallifiga aylandi².

Bugunga kelib kompetensiya insonning turli sohalarda faoliyat olib borishi uchun zarur bo‘ladigan bilim, malaka, ko‘nikma va shaxsiy fazilatlar yig‘indisini ifodalaydi³.

¹ Bagarić V., Mihaljević D.J. Defining Communicative Competence. METODIKA:Vol. 8, br. 14 (1/2007), – P. 95.

² Убайдуллаев Ш.Н. Касб-хунар коллежи ўқувчиларига маданиятлараро мулоқотни ўргатиш (немис тили материалида): Пед. фан. ном ... дис. – Т.: ЎзДЖТУ, 2008. – Б: 95.

³ Биболетова М.З. Обучение иностранному языку в контексте языкового образования в современной российской школе. – М.: Просвещение, 2013. – 20 с.

15-Noyabr, 2025-yil

Lingvistik kompetensiya til materiali (fonetika, leksika, grammatika) haqida bilimlar va nutq faoliyati turlari (tinglash, gapirish, o‘qish va yozuv) bo‘yichako‘nikmalar egallashni nazarda tutadi.

Sotsiolingvistik kompetensiya so‘zlovchining biror bir nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsad va xohish-istagidan kelib chiqqan holda kerakli lingvistik shakl, ifoda usulini tanlash imkonini yaratadi. Sotsiolingvistik kompetensiya ijtimoiy-madaniy kompetensiyani o‘z ichiga olib, autentik nutqning milliy xususiyatlarini: o‘zi yashayotgan mamlakatning urf-odatlarini, qadriyatlarini, marosimlari va boshqa milliy-madaniy xususiyatlarni bilish hamda tili o‘rganilayotgan mamlakat bilan taqqoslagan holda taqdim eta olish qobiliyatini ko‘zda tutadi.

Sotsiolingvistik kompetensiya – axborot sohibi (kognizant)ni shakllantirishning asosiy ko‘rsatkichi bo‘lib, u shaxsning o‘rganilayotgan tildan kommunikativ faoliyat me‘yorlari, o‘zga lingvoetnomadaniy qadriyatlar va o‘zga til dunyosining milliy manzarasiga uyg‘un tarzda foydalana olish kompetentligini nazarda tutadi.

Sotsiolingvistik kompetensiyani madaniyatlararo kompetensiyaga fikran bog‘lash mumkin. Chunki sotsiolingvistik kompetensiya deganda, ko‘proq ta‘lim sharoitida bo‘lajak tarjimonlarni madaniyatlararo hamkorlikka tayyorlash tushunilmoqda. Bo‘lajak tarjimonlarni madaniyatlararo muloqotni o‘rgatish birinchidan, xorijiy tildagi kodlarni o‘zlashtira olish uchun nutqiy faoliyat yuritishga oid ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, ikkinchidan, turli madaniyatga mansub kommunikanlar bilan uchrashganda, ularning madaniyatini tushunishlari uchun suhbatdoshining madaniyati bilan yaqindan tanishtirish orqali amalga oshiriladi⁴. Xorijiy til va begona madaniyat bilan tanishish talabalarning dunyoqarashini, til boyligining kengayishiga xizmat qiladi⁵. Chet til ta‘limi maqsadi sifatida madaniyatning ma‘naviy qadriyatlar tizimi sifatida anglanishi tushunilmoqda. Bu o‘rinda madaniyat – tili o‘rganilayotgan xalq yoki jamiyat tomonidan turmushning maishiydan tortib falsafiygacha bo‘lgan barcha jabhalarida yaratilgan va to‘plangan, amalga oshgan yoki oshmagan ma‘naviy qadriyatlar majmuini ifodalaydi⁶. O‘quv dasturida ta‘kidlanganidek, chet til va madaniyat yaxlit (integratsiyalashgan) holda o‘rgatiladi. Madaniyat, bu o‘rinda, inson fikri va faoliyati hosilasi tushunchasini ifodalaydi. Chet til o‘rganish jarayonida o‘rganilayotgan til sohiblari yaratgan madaniy merosning o‘zlashtirilishi targ‘ib etiladi.

⁴ Driscoll P., Frost D. The teaching of modern foreign languages in the primary schools. – L.: & N.Y.: Routledge, 2005. – P: 12. 108

⁵ Митрофанова О.Д. Лингводидактические уроки и прогнозы конца XXвека // Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ. Братислава. Доклады и сообщения российских ученых. М.:, 1999. С. 345-363.

⁶ Пассов Е.И. Цели обучения иностранному языку: учебное пособие.– Воронеж: НОУ «Интерлингва», 2002. – №6. – С.3-6.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-60-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi Farmoni. // Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017.
3. Bagarić V., Mihaljević D.J. Defining Communicative Competence. *METODIKA*:Vol. 8, br. 14 (1/2007)
4. Убайдуллаев Ш.Н. Касб-хунар коллежи ўқувчиларига маданиятлараро мулоқотни ўргатиш (немис тили материалида): Пед. фан. ном ... дис. – Т.: ЎзДЖТУ, 2008.
5. Биболетова М.З. Обучение иностранному языку в контексте языкового образования в современной российской школе. – М.: Просвещение, 2013.
6. Driscoll P., Frost D. The teaching of modern foreign languages in the primary schools. – L.: & N.Y.: Routledge, 2005.
7. Митрофанова О.Д. Лингводидактические уроки и прогнозы конца XXвека // Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ. Братислава. Доклады и сообщения российских ученых. М.:, 1999.
8. Пассов Е.И. Цели обучения иностранному языку: учебное пособие.– Воронеж: НОУ «Интерлингва», 2002.